

کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی ایران

روح‌اله باقری‌مجد^۱ * محسن فلاح‌فرامرزی^۲

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی است. نحوه جمع‌آوری داده‌ها در آن با مطالعه اسنادی از طریق بازخوانی بیانات مقام معظم رهبری طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۸۰ و پرسشنامه محقق ساخته و ارائه آن در میان اعضای هیئت علمی (۴۹۰ نفری) و با نمونه (۲۱۵ نفری) دانشگاه ارومیه به انجام رسید. روایی ابزار با توجه به نظر متخصصان و پایایی آن با آلفای کرانباخ (۰/۹۱) مناسب گزارش شد. به‌منظور تلخیص و دسته‌بندی داده‌های از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده و نتایج تحلیل عاملی سه عامل پژوهش، آموزش و خدمات را شناسایی کرده است. همچنین در رویکرد تحلیلی - توصیفی سه راهبرد الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، اقتصاد دانش‌بنیان و کارآفرینی ارائه شدند.

واژگان کلیدی: آموزش عالی، آموزش، پژوهش، خدمات.

فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال ششم، شماره بیست و سوم، تابستان ۹۶، صص ۲۹-۷

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۵/۱۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۱/۱۵

۱. استادیار مدیریت آموزش عالی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان،

نویسنده مسئول (bmajd2012@gmail.com)

۲. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه ارومیه (fallah.1399@gmail.com)

مقدمه

هیچ تردیدی نیست که دانشگاه موتور پیشرفت کشور است. اگر ملتی عزت می‌خواهد، اگر استقلال می‌خواهد، اگر اقتدار می‌خواهد، اگر ثروت می‌خواهد، باید دانشگاه خود را تقویت کند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹). لذا آنچه در دانشگاه بیشتر مدنظر است، آموزش و پرورش انسان است و در دانشگاه‌ها افراد برای به کارگیری در پست‌های حساس و تخصصی در جامعه تربیت می‌شوند، بنابراین یکی از وظایف دشوار جامعه بر عهده نظام آموزش عالی و دست‌اندرکاران آن است. توسعه کارکنان مؤسسات آموزش عالی در بیشتر کشورهای پیشرفته مورد توجه بوده است و مؤسسات آموزش عالی باید به‌طور متمرکز توسعه شایستگی کارکنان خود را با تغییراتی که به وسیله نیروهای جهانی شدن راه‌اندازی شده‌اند تنظیم کنند. کارمندان نهادهای آموزش عالی منابع کلیدی هستند و کیفیت کاری اعضای کارکنان خدمات آموزشی تأثیر بسیار زیادی بر یادگیری دانشجویان دارد (Naris & Ukperere, 2009).

مزایای آموزش عالی برای افراد و جامعه در درآمدها و الگوهای اشتغال در آمریکا با سطوح مختلف تحصیلی متفاوت است. آنها همچنین رفتارهای مرتبط با سلامت، برنامه‌های کمک اجتماعی، مشارکت مدنی و شاخص رفاه از نسل بعدی را مورد مقایسه قرار داده‌اند. مزایای مالی راحت‌تر از مزایای غیرنقدي سند می‌شوند اما دومی ممکن است برای دانشجویان در جامعه مهم‌تر باشد (Payea, 2013:5).

با توجه به اینکه کشور ما از نظر تولید علم در بخش‌های کمی و کیفی با معیارهای جهانی فاصله دارد، تحقیقات به معضلات مختلفی در این حوزه اشاره کرده‌اند؛ عواملی همچون وضعیت نامطلوب نظام آموزش عالی ایران در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته و پایین بودن انگیزه دانشجویان در کسب دانش (مدهوشی و نیازی، ۱۳۸۹: ۱۴۷-۱۱۱)، کمبود سرمایه اجتماعی در فضای علمی دانشگاه (قانع‌راد، ۱۳۸۵)، ضعف محتوی دروس متناسب با نیاز دانشجویان و شیوه نامناسب تدریس استادان (آراسته و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۶-۴۷)،

پایین بودن بار آموزشی استادان (صالحی عمران و قنواتی، ۱۳۸۹: ۳۸-۲۱)، ضابطه‌مند نبودن تولیدات علمی در کشور (کاظمی، ۱۳۸۷: ۱۷۸-۱۷۵) و ناکارایی فرهنگ دانشگاهی در تربیت نیروی انسانی دانشگاهی و متخصص (فاضلی، ۱۳۸۳: ۱۳۲-۹۳).

با توجه به مباحث مطرح شده، کارکردهای دانشگاه در نظام آموزش عالی هر چند دارای اثرات متفاوت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است، اما در این فرایند دارای مشکلات و معضلات خاص مطرح شده فوق می‌باشد. به سخن دیگر، بیانات مقام معظم رهبری طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۸۰ شاهد این ادعا است که در جمع پژوهشگران، اساتید و دانشجویان ارائه شده است. لذا هدف تحقیق حاضر، بررسی کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی ایران است.

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، همانند هر نظام اجتماعی دیگر و بر اساس سطح پیشرفت و نیازهای جامعه می‌توانند کارکردهای متفاوتی داشته باشند. سازمان علمی فرهنگی ملل متحد سه کارکرد اصلی دانشگاه‌ها را تولید دانش (پژوهش)، انتقال دانش (آموزش) و اشاعه و نشر دانش (ارائه خدمات) می‌داند (غنجی و همکاران، ۱۳۹۱). لذا امروزه مراکز آموزش عالی سه مأموریت اصلی آموزش، پژوهش و خدمات را بر عهده دارند که با توجه به نقش مهم این نهادها در ابعاد گوناگون، اطمینان یافتن از کیفیت مطلوب عملکرد هر یک از کارکردهای آن، به منظور جلوگیری از هدر رفتن سرمایه‌های مادی و انسانی ضرورتی انکارناپذیر دارد.

آموزش، محرکی قوی در ایجاد تحول اجتماعی است که به ایجاد حوزه‌های وسیعی از اندیشه‌ها و مهارت‌های ضروری برای ایجاد جامعه‌ای نو و توسعه یافته منجر می‌شود (میرفخرالدینی و همکاران، ۱۳۸۸). در این میان، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به عنوان بالاترین مراکز اندیشه‌ورزی و تولید علم جامعه محسوب شده و با حضور و فعالیت متفکران، محققان، دانش پژوهان و دانشجویان در جامعه نقشی اساسی دارند. هدف از آموزش، شکوفا شدن استعدادهای آدمی در ابعاد گوناگون است و تحقق این مهم به برنامه‌ریزی دقیق در ابعاد مختلف نیازمند است. بی‌تردید تربیت نیروی انسانی کارآمد و مؤثر، بر پایه یک نظام منظم و هماهنگ و دارای ساختار محکم و مبانی عالی تربیتی ممکن خواهد بود. امروزه اهمیت و ضرورت تعالی معرفتی و رفتاری نیروی انسانی، به عنوان مهم‌ترین منابع سازمان‌های آموزشی، دغدغه اصلی مدیران آموزشی و در رأس برنامه‌های تعالی سازمانی است (Hassan & Zafar, 2010). لذا دانشگاه‌های کشور می‌توانند با

برنامه‌ریزی دقیق در امور آموزشی، پژوهشی و تربیت نیروی انسانی برای افزایش بهره‌وری و استفاده بهینه از سرمایه‌های موجود در کشور تلاش کنند و همگام با تحولات علمی، آموزشی و متناسب با نیازها و مقیاس‌های ملی و جهانی، فرآیند کیفیت آموزشی خود را به‌طور مستمر بهبود بخشند (رجبی و اشرفی، ۱۳۸۱).

۱. اهمیت موضوع

پژوهش، یکی از مهم‌ترین عوامل نیل به توسعه اقتصادی و اجتماعی هر کشوری است و دانشگاه در محور آن قرار دارد (Abbott & Doucouliagos, 2004). علم و فناوری محصول فعالیت‌های پژوهشی است که استفاده از آن در فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به توسعه پایدار کمک می‌کند (هداوند، ۱۳۸۲). نقش آموزش عالی در اجرای پژوهش تعیین‌کننده است، زیرا نیروی انسانی پژوهشگر برای سایر بخش‌ها توسط آموزش عالی تربیت می‌شود و دانشگاه‌ها محور انجام تحقیقات در کشور هستند. پژوهش برای بهبود کیفیت دانشگاه‌ها اهمیت دارد و در توسعه حرفه‌ای اعضای هیئت علمی نقش مهمی ایفا می‌کند (کاظمی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۸).

امروزه اصل رضایت استفاده‌کنندگان از خدمات، اصلی مورد قبول در سطح جهانی است، زیرا موضع استفاده‌کننده در مقابل خدمات دریافت‌شده می‌تواند به‌طور منطقی بیان‌کننده کارایی خدمات ارائه‌شده باشد. نظریه پردازان مدیریتی، بررسی رضایت کاربران را باعث ایجاد معیارهایی در زمینه و نوع خدمات واقعی دریافت‌شده و عامل حرکت به سوی کمال و بقای سازمان و حفظ جامعه هدف می‌دانند (پژهان و همکاران، ۱۳۸۷). اصولاً میزان رضایت‌مندی استفاده‌کنندگان از یک مجموعه یا خدمت پاسخی است که موفقیت آن مجموعه یا سازمان را مشخص می‌کند و این رضایت‌مندی معیاری عمده در تعیین کیفیت خدمات ارائه‌شده است (Gupta & Kumar, 2009). توجه به کیفیت خدمات یکی از عوامل مؤثر در موفقیت و بقای هر سازمان از جمله نظام آموزش عالی است. نظام آموزش عالی به‌عنوان یک نظام پویا و هدفمند با چالش‌های جدیدی روبرو است (آقاملایی و همکاران، ۱۳۸۵).

نظر به اهمیت آموزش و نقش تعیین‌کننده آن در ارتقای کیفی دانشگاه، یمنی دوزی سرخابی و بهادری حصار (۱۳۸۷) مطالعه‌ای را با هدف شناسایی عوامل آموزشی مؤثر بر کیفیت آموزش در دوره‌های کارشناسی ارشد طراحی کردند. نتایج نشان داد که استفاده از

ملاک‌های مورد عمل در گزینش هیئت علمی و دانشجو، چگونگی روش تدریس، سازماندهی محتوای آموزشی، سازماندهی فضای آموزش و ارزشیابی کلاسی بر کیفیت آموزش مؤثر است. همچنین، دانشجویان دختر، تأثیر این عوامل را بر کیفیت آموزش بیشتر از دانشجویان پسر دانستند و اعضای هیئت علمی و دانشجویان، به ترتیب استفاده از ملاک‌های مورد عمل در گزینش هیئت علمی و روش تدریس را بر کیفیت آموزش مؤثرتر از سایر عوامل آموزشی ارزیابی کردند. نتایج حاصل از تحقیق سارا پاکاریان (۱۳۸۷) در مورد بررسی عوامل افزایش کیفیت آموزشی نیز نشان داد که شیوه‌های گزینش هیئت علمی و دانشجو، فراهم بودن زمینه رشد حرفه‌ای، رضایت خاطر اعضای هیئت علمی و دانشجویان، نوع و چگونگی ارزشیابی از عملکرد اعضای هیئت علمی، شیوه‌های تدریس و ارزشیابی تحصیلی، عملکرد مدیران در سطوح مختلف دانشگاهی، محتوای کمی و کیفی برنامه‌های درسی و همچنین وضعیت کمی و کیفی کتابخانه‌ای در کیفیت آموزش تأثیر دارد و می‌تواند منجر به افزایش یا کاهش سطح آن شود. سلیمانی مطلق (۱۳۸۴) نیز از تحقیق خود با عنوان «بررسی عوامل آموزشی مؤثر بر کیفیت آموزش دانشگاهی» این نتیجه را به دست آورد که بین محتوای برنامه درسی، شیوه‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، روش تدریس، آشنایی و به‌کارگیری تکنولوژی آموزشی و کیفیت آموزش دانشگاهی رابطه معناداری وجود دارد و هریک از این عوامل می‌توانند موجبات افزایش کیفیت آموزش را فراهم سازند. عسگریان (۱۳۷۶) در تحقیق خود، ضعف امکانات آموزشی نظیر آزمایشگاه، کلاس درس و سالن مطالعه را از عوامل مختل‌کننده در آموزش و فراگیری دانشجو دانسته است. بنابراین می‌توانیم بگوییم کلاس‌های وسیع، نیمکت‌های سالم و راحت، قابل دسترس بودن مراکز آموزشی نظیر کتابخانه، سایت، آزمایشگاه، امکانات فیزیکی مطلوب در کلاس همچون نور کافی، گرما و سرمای متعادل همگی نقش به‌سزایی در افزایش کیفیت آموزشی خواهند داشت.

برخی از پژوهشگران هم مشکلات پژوهشی دانشگاه‌ها را مورد بررسی قرار داده و به موانع اداری و مدیریتی پرداخته‌اند، مثلاً در پژوهش‌های متفاوتی به ناهماهنگی بین مؤسسات تحقیقاتی و مراکز دانشگاهی با نیازهای جامعه و دستگاه‌های اجرایی (معین، ۱۳۷۳) و وجود قوانین و مقررات محدودکننده در امر تحقیقات (منصوری، ۱۳۷۰) اشاره شده است. همچنین ویژگی‌های شخصی‌تر توسط پژوهشگران بررسی شده است، مثلاً ستار (۱۳۷۵) در پژوهشی نشان داد که بین امکانات اقتصادی و رفاهی اعضای هیئت علمی و

انجام تحقیقات توسط آنها و نیز بین امنیت شغلی اعضای هیئت علمی با انجام تحقیقات توسط آنها رابطه‌ای وجود ندارد. هرچند عوامل مداخله‌گر زیادی را در این رابطه مؤثر می‌داند.

عده‌ای از محققان نیز به بررسی نقش عوامل اجتماعی در انگیزش اعضای هیئت علمی برای انجام فعالیت‌های پژوهشی پرداخته‌اند و عواملی چون پیشرفت، نظم کاری، برابری، جاذبه درون شخصی، روابط صمیمی و انزوا را مطرح کرده‌اند. مثلاً لودک^۱ (۲۰۰۳) نشان می‌دهد نظم بر بهبود تدریس موضوعات پژوهشی تأثیر زیادی دارد؛ هرچند عوامل مداخله‌گر زیادی را در این رابطه مؤثر می‌داند. پژوهشگرهای دیگر نشان می‌دهند پژوهش بر آموزش و یادگیری دانشجویان تأثیر می‌گذارد (Yang, 2007).

بعضی از پژوهش‌ها نشان دادند زمینه یا جو بر کیفیت انجام پژوهش توسط دانشجویان تحصیلات تکمیلی مؤثر بوده است. مثلاً موس و کوبانی^۲ (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای نشان دادند که میزان احساس انزوا توسط دانشجویان بر میزان دانش مورد استفاده در پژوهش آنها تأثیر منفی داشته است. در مطالعه دیگری، با بررسی تأثیر جو گروه و دانشکده بر میزان فعالیت پژوهشی اعضای هیئت علمی، گزارش شده که فضای گروه آموزشی، سن و درصد اعضای هیئت علمی دارای دکتری تخصصی (Ph.D) در دانشکده، بر میزان فعالیت پژوهشی تأثیر داشته است (Smeby and Try, 2005). بنابراین ممکن است قرار گرفتن اعضای هیئت علمی در فضای پژوهشی بر عملکرد پژوهشی آنها مؤثر باشد که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

با توجه به اهمیت پایش کیفیت خدمات آموزشی، تحقیقات مختلفی در سطح جهان جهت بررسی دیدگاه دانشجویان از خدمات آموزشی ارائه شده در مؤسسات آموزشی انجام شده است. نتایج مطالعه‌ای در دانشگاه‌های سنگاپور، بیشترین شکاف در کیفیت خدمات آموزشی را در بعد تضمین گزارش کرد (Tan & Kek, 2004). مطالعه دیگری در کانادا و چین شکاف منفی را در تمام ابعاد کیفیت خدمات آموزشی نشان داد (Chua & Bradley, 2012). در مطالعه‌ای که توسط توفیقی در دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران انجام شد، در تمامی ابعاد کیفیت خدمات آموزشی و عبارات مربوط به سنجش آن، شکاف منفی کیفیت وجود داشت. بیشترین میانگین شکاف در بعد همدلی و

1. Lueddeke

2. Moss and Kubacki

بعد از آن به ترتیب در ابعاد فیزیکی، پاسخگویی، تضمین و اطمینان مشاهده شد (توفیقی و همکاران، ۱۳۹۰). در پژوهشی که بحرینی در یکی از دانشکده‌های دندانپزشکی انجام داد مشخص شد از دیدگاه دانشجویان، در تمامی ابعاد پنج‌گانه شکاف وجود دارد. بیشترین شکاف در بعد ملموس خدمت و پس از آن به ترتیب در ابعاد پاسخگویی، همدلی، تضمین و اطمینان قرار دارد (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۰). در مطالعه چووا که در مورد کیفیت خدمات آموزشی در دانشکده بازرگانی دانشگاه رابرسون کانادا انجام شد، در تمام ابعاد خدمت شکاف منفی کیفیت وجود داشت. شکاف‌های مشاهده شده به ترتیب شامل ابعاد پاسخ‌گویی، ملموس، همدلی و اطمینان بودند (Chua, et., 2012).

حال سؤال این پژوهش این است که کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی ایران چیست؟

تحقیق مورد نظر با رویکرد آمیخته کیفی و کمی است. در بخش کیفی، با توجه به روش اسنادی کلیه سخنان مقام معظم رهبری حول کارکردهای دانشگاه در مجامع مختلف اعضای هیئت علمی (اساتید)^۱ در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۳ به میزان ۹ سخنرانی بوده که با توجه به تحلیل محتوی سخنان، تعداد ۲۷ شاخص از بین آنها به دست آمد (خلاصه سخنرانی در جدول ۱ ارائه شده است). این شاخص‌ها با توجه به مقیاس لیکرت (۱. خیلی کم ۲. کم ۳. متوسط ۴. زیاد و ۵. خیلی زیاد) پرسشنامه تحقیق را ساخته‌اند. پرسشنامه مورد نظر در بخش کمی با توجه به روش پیمایشی در بین اعضای هیئت علمی دانشگاه ارومیه به انجام رسید. روایی پرسشنامه با توجه به نظرات متخصصان (هیئت علمی) مناسب گزارش شد و پایایی آن براساس آلفای کراباخ ۰/۹۱ صدم گزارش شد. جامعه تحقیق مورد نظر شامل ۴۹۰ نفر از اعضای هیئت علمی هستند که با توجه به جدول مورگان تعداد ۲۱۵ نفر با توجه به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. روش تحلیل با توجه به تحلیل عاملی اکتشافی به منظور تلخیص و سازماندهی داده‌ها بوده است. همچنین برای دست‌یابی به راهبردهای بیانات رهبری از تحلیل توصیفی استفاده شده است.

جدول ۱. خلاصه سخنرانی مقام معظم رهبری طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۸۰

اصول استخراج شده از متن کلام مقام معظم رهبری	تاریخ
مشورت افراد با تجربه و پیش‌کسوت در حل مسائل علمی	۱۳۸۷/۷/۰۳ و ۱۳۹۰/۰۶/۰۲
پرورش روحیه دینی و انقلابی و پرورش جایگاه دین در دانشگاه‌ها	۱۳۸۸/۰۶/۰۸ و ۱۳۸۹/۰۶/۱۴، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳، ۱۳۹۰/۰۶/۰۲، ۱۳۹۳/۰۴/۱۱
آگاهی از محیط پیرامون خود در منطقه و جهان و شناخت توطئه دشمنان	۱۳۸۸/۰۶/۰۸ و ۱۳۹۳/۰۴/۱۱، ۱۳۸۷/۰۷/۰۳، ۱۳۹۰/۰۶/۰۲، ۱۳۸۴/۰۷/۲۱
انتقاد از مسئولین در مورد وضعیت دانشگاه‌ها	۱۳۹۰/۰۶/۰۶
تمرکز کارهای علمی (مقالات و تالیف کتاب ...) بر مشکلات کشور	۱۳۹۲/۰۵/۱۵ و ۱۳۹۳/۰۴/۱۱، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳، ۱۳۸۷/۰۷/۰۳، ۱۳۹۰/۰۶/۰۲
روحیه نوآوری و ابتکار عمل و عدم تقلید از دیگران و عدم توقف در حرکات علمی	۱۳۸۷/۰۷/۰۳، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳ و ۱۳۹۲/۰۵/۱۵
اعتماد به منابع ملی و استعدادهای داخلی	۱۳۸۵/۰۷/۱۳ و ۱۳۸۷/۰۷/۰۳
تلاش و حرکت جهادگونه در مسیر پیشرفت علمی کشور	۱۳۸۷/۰۷/۰۳ و ۱۳۹۱/۰۵/۲۲
ایجاد اعتماد و خودباوری در فضای آموزشی و امید به آینده	۱۳۸۸/۰۶/۰۸ و ۱۳۸۷/۰۷/۰۳، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳
ایجاد روحیه پژوهش و جویندگی در دانشگاه‌ها	۱۳۸۷/۰۷/۰۳ و ۱۳۸۴/۰۷/۲۱
داشتن شجاعت علمی و ایجاد کار متراکم و انبوه و تلاش همه‌جانبه در گروه آموزشی	۱۳۸۵/۰۷/۱۳
توجه به مشکلات علوم انسانی	۱۳۸۸/۰۶/۰۸، ۱۳۹۳/۰۴/۱۱ و ۱۳۸۹/۰۶/۱۴
ایجاد اظهارنظر سازنده برای دانشجویان	۱۳۸۸/۰۶/۰۸
محیط دانشگاه را مشغله اصلی خود قرار دادن و ارتباط سازنده در فضای آموزشی و دانشگاه‌ها را جولانگاه جناح‌های سیاسی قرار ندادن	۱۳۹۳/۰۴/۱۱
ایجاد روحیه رقابت سازنده در فضای آموزشی، جایگاه زبان فارسی در کار مقالات و کتاب‌ها و متفاوت بودن معنای پیشرفت با غربی‌ها	۱۳۹۲/۰۵/۱۵

به منظور دسته‌بندی کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری، از فن تحلیل عامل اکتشافی با رویکرد تلخیص داده‌ها استفاده شد. مناسب بودن داده‌های گردآوری شده با استفاده از مقدار «KMO»^۱ و آزمون بارتلت^۲ برابر با ۰/۶۸ به دست آمد که در سطح ۰/۰۰۱

1. Kaiser-Meyer-Olkin
2. Bartlett's Test

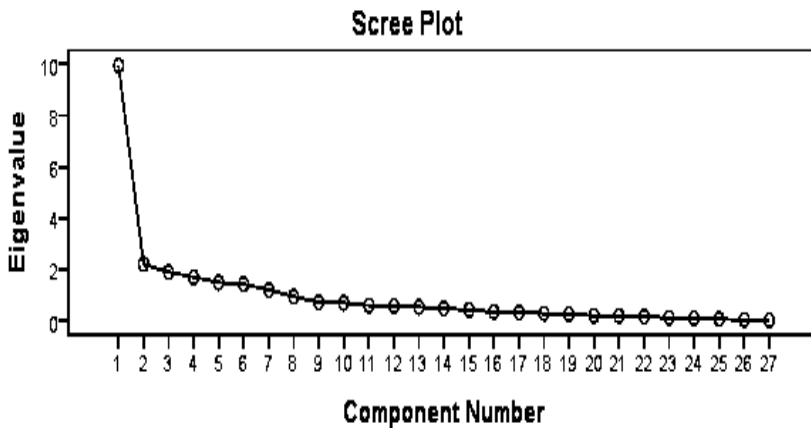

کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی ایران ۱۵

معنی دار است و بیانگر صحت تحلیل عاملی بر روی داده‌های موجود است. این تحلیل، با استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی (چرخش واریماکس) و سه عامل به دست آمد. درجداول زیر بارهای عاملی اصلی اولیه و چرخش یافته در سه عامل همراه با مقادیر ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس مشترک عامل‌ها ارائه شده است.

یافته‌های توصیفی مربوط به کارکردهای دانشگاه در نظام آموزش عالی

در تحقیق حاضر، برای مشخص کردن تعداد عوامل، از نمودار اسکری استفاده شد. یافته‌ها در نمودار (۱) نشان داده شده است.

نمودار ۱

در نمودار ۱ برای مشخص کردن تعداد عوامل کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری، از نمودار اسکری با توجه به ارزش ویژه عوامل (مجموع مجذورات ضرایب عاملی ماده‌های موجود در هر عامل) استفاده شد. نمودار نشان داد که سه عامل با ۵۲/۰۷ درصد از واریانس کل اکثرنمرها بالای ارزش ویژه ۲ قرار گرفته و واریانس عوامل کارکردهای دانشگاه را از نظر مقام معظم رهبری تبیین می‌کند.

جدول ۲. ارزش ویژه و واریانس تبیین شده عامل یابی راه حل محور اصلی سه عامل

مجموع مجذور شده بار عاملی			ارزش ویژه اولیه			شاخص های آماری عوامل
درصد تجمعی واریانس تبیین شده	درصد واریانس تبیین شده	کل	درصد تجمعی واریانس تبیین شده	درصد واریانس تبیین شده	کل	
۳۲/۱۹	۳۲/۱۹	۲۱/۵	۸۵/۳۶	۸۵/۳۸	۹۵/۹	اول
۵۰/۳۸	۱۷/۱۹	۱۷/۵	۰۲/۴۵	۱۷/۸	۲۰/۲	دوم
۰۷/۵۲	۵۶/۱۳	۶۶/۳	۰۷/۵۲	۰۴/۷	۹۰/۱	سوم

همان طور که در جدول ۲ نشان داده شده، عامل اول با ۸ ماده، ۳۲/۱۹ درصد واریانس عوامل کارکردهای دانشگاه را تبیین می کند. عامل دوم با ۱۰ ماده، ۱۷/۱۹ درصد واریانس عوامل کارکردهای دانشگاه و عامل سوم با ۹ ماده، ۵۶/۱۳ درصد واریانس عوامل کارکردهای دانشگاه را از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی تبیین می کند. نتایج مربوط به تعداد ماده ها و بار عاملی آنها در کارکردهای دانشگاه در جداول زیر نشان داده شده اند.

جدول ۳. تعداد ماده ها و بار عاملی کارکردهای پژوهشی دانشگاه در آموزش عالی مجازی

بار عاملی	سوالات	ردیف
۰/۷۱	تأکید نظام آموزشی به تحقیقات و پژوهش محور شدن آموزش و تربیت دانشجویان	۱
۰/۷۸	وجود رقابت سازنده در میان دانشجویان گروه های مختلف	۲
۰/۷۰	میزان کار و مشغله اصلی اساتید در محیط دانشگاه	۳
۰/۶۹	میزان تلاش برای برطرف کردن مشکلات علوم انسانی (کمبود تحقیقات اسلامی در علوم انسانی)	۴
۰/۷۸	کار متراکم و انبوه و تلاش همه جانبه در گروه های آموزشی	۵
۰/۶۸	توجه به فضای با نشاط در امر آموزش	۶
۰/۷۷	وجود روحیه رقابت سازنده در بین اساتید و گروه آموزشی	۷
۷۶	میزان وقت و ارتباط سازنده برای دانشجویان	۸

همان طور که در جدول مشاهده می شود، وجود رقابت سازنده در میان دانشجویان گروه های مختلف در خصوص کارکردهای دانشگاه، بیشترین بار عاملی و توجه به فضای با نشاط در امر آموزش، کمترین را در بین گویه های مربوط به پژوهش در کارکردهای دانشگاه در نظام آموزش عالی از نظر رهبری نشان می دهند. اما هر دو گویه بار عاملی بالایی دارند.

کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی ایران ۱۷

جدول ۴. تعداد ماده‌ها و بار عاملی کارکردهای آموزشی دانشگاه در آموزش عالی مجازی

ردیف	سوالات	بارعاملی
۱	نگاه معنوی به انسان و جهان در نظام آموزشی و پژوهشی دانشگاه	۰/۷۵
۲	روحیه خودباوری در محیط آموزشی، محتوا و مربیان	۰/۷۲
۳	امید به موفقیت و آینده‌نگری در گروه‌های آموزشی	۰/۷۰
۴	رعایت اصل تأکید بر جایگاه و نقش فرهنگ اسلامی و ایرانی در عناصر آموزشی	۷۴
۵	توجه به مشکلات کشور و ارائه راه‌حل در تعلیم و تربیت در نظام آموزشی	۰/۶۹
۶	روحیه نوآوری و قدرت تحلیل در دانشجویان در عناصر آموزشی	۰/۷۷
۷	وجود فضای اظهارنظر سازنده برای دانشجویان در امر آموزش	۰/۸۲
۸	انتقاد عالمانه از جو دانشگاه و کشور با مسئولین	۰/۷۸
۹	میزان تفاوت دیدگاه‌های گروه‌های آموزشی از پیشرفت با دیدگاه غربی‌ها	۰/۷۲
۱۰	اعتماد به منابع داخلی و استعداد‌های کشور	۰/۷۰

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، وجود فضای اظهارنظر سازنده برای دانشجویان در امر آموزش در خصوص کارکردهای دانشگاه بیشترین بار عاملی و توجه بر مشکلات کشور و ارائه راه‌حل در تعلیم و تربیت در نظام آموزشی کمترین را در بین گویه‌های مربوط به آموزش در کارکردهای دانشگاه در نظام آموزش عالی از نظر رهبری نشان می‌دهند. اما هر دو گویه بار عاملی بالایی دارند.

جدول ۵. تعداد ماده‌ها و بار عاملی کارکردهای خدماتی دانشگاه در آموزش عالی مجازی

ردیف	سوالات	بارعاملی
۱	پرورش روحیه دینی، ایمانی و انقلابی و خدمت‌گذاری در گروه آموزشی	۰/۶۶
۲	میزان شجاعت علمی در خلق و به‌کارگیری و... علم	۰/۷۰
۳	وجود تلاش جهادگونه برای حل مشکلات کشور	۰/۷۲
۴	مشورت با افراد با تجربه و پیش‌کسوت در حل مسائل علمی	۰/۸۰
۵	توجه بر حل مشکلات سیاسی کشور در نظام آموزشی	۰/۷۸
۶	میزان استفاده از زبان فارسی در مقالات و کتاب‌ها	۰/۷۳
۷	توأم بودن علم و ایمان، علم و تقوی، دانش و معنویت در امر تعلیم و تربیت	۰/۷۰
۸	میزان کارهای علمی دانشگاه (مقاله، تألیف کتاب و...) در راستای مشکلات کشور	۰/۷۲
۹	آگاهی گروه آموزشی از محیط پیرامون خود	۰/۷۳

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، استفاده از مشورت افراد با تجربه و

پیش کسوت در حل مسائل علمی در خصوص کارکردهای دانشگاه، بیشترین بار عاملی و پرورش روحیه دینی، ایمانی و انقلابی و خدمت گذاری در گروه آموزشی کمترین را در بین گویه‌های مربوط به خدمات در کارکردهای دانشگاه در نظام آموزش عالی از نظر رهبری نشان می‌دهند. اما هر دو گویه بار عاملی بالایی دارند. از طرفی، به منظور نشان دادن کارکردهای راهبردی دانشگاه از نظر رهبری، که هر سه عامل آموزش، پژوهش و خدمات را با هم پوشش می‌دهد، مؤلفه‌های الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت، اقتصاد دانش‌بنیان و کارآفرینی ارائه شده است.

جدول ۶. راهبردهای سه‌گانه در حوزه آموزش از نظر مقام معظم رهبری

مؤلفه‌ها	فراوانی شاخص	شاخص
الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	۳۶	بر خورنداری از ایمان، اعتماد به نفس، اخلاص، از خودگذشتگی و میهن دوستی، نخبگی از موهبت الهی و برکات انقلاب، ترجیح دادن کشور خود، مرعوب نشدن از جلوتر بودن غرب، گسترش فضای فرهنگ ایمانی و اسلامی، عمق بخشی بصیرت دینی و سیاسی، میدان دادن به دانشجویان و اساتید ارزشی، انقلابی و متدین بودن از لوازم نقش آفرینی دانشگاه‌ها در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی، هویت ایرانی و همچنین گسترش و تعمیق تفکرات اسلامی و دینی در میان دانشجویان و دانشگاهیان، نیروهای مستعد و جهت‌گیری علمی، کار فرهنگی صحیح مبتنی بر انسان مؤمن، متخلق، انقلابی، معتقد به آرمان‌ها، دوستدار کشور و نظام اسلامی و دارای بصیرت و عمق دینی و سیاسی، ایجاد و تقویت احساس هویت افتخارآمیز ایرانی - اسلامی در جوانان، انقلابی بودن دانشگاه‌ها و دانشجویان، انضباط اخلاقی، خویش‌داری دینی، بصیرت سیاسی و ایجاد احساس هویت و افتخار، پرهیز از حضور و به‌کارگیری عناصر نامطمئن در دانشگاه‌ها، جهان‌بینی اسلام، ثروت، قدرت و علم، وسیله رشد انسان و زمینه‌ساز برقراری عدالت، حکومت حق، روابط انسانی در جامعه و دنیای آباد، تقویت اعتماد به نفس ملی و همت، مجاهدت و اتحاد در کشور زمینه‌ساز رسیدن به اهداف والا، نقد منصفانه و نقدپذیری متواضعانه و تحمل و مدارای سیاسی در محیط‌های دانشگاهی، لزوم حفظ اصول و روحیه آرمانگرایی در میان دانشجویان و پرهیز از محافظه‌کاری، و توجه بیش از پیش به تحقیق، پژوهش و تعمیق علمی و خودسازی اعتقادی و عملی، معنویت، روح پیشرفت واقعی در همه زمینه‌ها و مسائل، حرکت دانشگاه‌ها در جهت نقش آفرینی در ایجاد تمدن نوین اسلامی.
اقتصاد دانش بنیان	۱۶	پایه‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور، ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور، افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان، ایجاد تحرک و پویایی در اقتصاد، تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان و نوآوری در دانش و فناوری و تقویت ورود محصولات این شرکت‌ها به بازار و مصرف، ایجاد هسته‌های علمی در دانشگاه‌ها، انجمن‌های علمی، نیازسنجی علمی برای حال و آینده، جلوگیری از کاهش سرعت پیشرفت علمی، اجرای دقیق نقشه جامع علمی، نیازسنجی علمی و سرمایه‌گذاری بر روی دانش مورد نیاز کشور، ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار با تأکید بر استفاده از توسعه فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان.

ادامه جدول ۶. راهبردهای سه گانه در حوزه آموزش از نظر مقام معظم رهبری

کارآفرینی	۲۷	حمایت از افراد دارای مهارت، سرمایه گذاری و اشتغال مولد، ارتقای کیفیت و رقابت پذیری در تولید، الگویی بومی و علمی، برآمده از فرهنگ انقلابی، تکیه بر هوش و استعداد جوانان و تولید علم و دانش، روحیه جهادی در کار، پیگیری جدی ارتباط دانشگاه و صنعت، نقش آفرینی دانشگاه‌ها در اقتصاد مقاومتی، تدین با کار طبیبانه و خردمندانه، استفاده از تولیدات داخلی به عنوان ارزش اسلامی و ملی با بهره گیری از نظام آموزشی، آموزش نیروی انسانی متخصص، ماهر و کارآمد متناسب با نیازهای بازار کار (فعلی و آتی) و ارتقای توان کارآفرینی با مسئولیت نظام آموزشی، توأم کردن آموزش و مهارت و جلب همکاری بنگاه‌های اقتصادی، حمایت از بخش‌های خصوصی و تعاونی و رقابت از راه اصلاح قوانین، مقررات، جذب فناوری، سرمایه و منابع مالی، مبادله نیروی کار و دسترسی به بازارهای خارجی کالا، پرداخت یارانه‌ها به حمایت از سرمایه گذاری، تولید و اشتغال مولد در بخش‌های خصوصی و تعاونی، حمایت‌های مؤثر از بیکاران برای افزایش توانمندی‌های آنان، تناسب بین افزایش دستمزدها و بهره‌وری نیروی کار، بهبود وضعیت طبقات محروم جامعه، شفاف سازی، کسب ثروت با ابتکار و پشتکار، لزوم حمایت از استعدادهای علمی جوان در شهرستان‌ها، به ویژه مناطق دورافتاده.
-----------	----	---

با توجه به جدول ۶، سه راهبرد اساسی از نظر مقام معظم رهبری با توجه به رویکرد تحلیلی و توصیفی: در حوزه الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت با ۳۶ شاخص، اقتصاد دانش بنیان با ۱۶ شاخص و کارآفرینی با ۲۷ شاخص نشان دهنده چشم اندازی روشن در جهت اعتلای دانشگاه و جامعه برای دستیابی به قله‌های رفیع علمی، اقتصادی و اجتماعی است.

جمع بندی و نتیجه گیری

حضور و فعالیت نهادهای آموزشی و دانشگاهی در یک جامعه، نویدبخش تحولی ژرف در گسترش علم، تحقیقات اساسی و تحولات چشمگیر در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در هر جامعه توسعه یافته و رو به رو توسعه است (مدهوشی و نیازی، ۱۳۸۹). در این راستا، سه رسالت و کارکرد عمده، یعنی کارکرد آموزشی، پژوهشی و خدماتی را می توان برای دانشگاه ترسیم کرد که محقق ساختن این سه کارکرد نه تنها مانع از هدر رفتن سرمایه‌های مادی و انسانی در دانشگاه می شود بلکه با استفاده بهینه از سرمایه‌های موجود در کشور و شکوفا شدن استعدادهای آدمی موجب پیشرفت کشور می شود. در این تحقیق سعی شده عوامل مؤثر و تأثیر گذاری که می توانند در اجرای این کارکردها از نظر مقام معظم رهبری سهم باشند، مورد پژوهش قرار گیرند. لذا در تحقیق حاضر شواهدی مطابق با جداول ۲ تا ۵ ارائه شده و ۲۷ عامل تأثیر گذار بر سه کارکرد آموزشی، پژوهشی و خدماتی ارائه شده است.

پژوهش محور نمودن دانشگاه‌ها، نخستین پیش شرط موفقیت علمی در عرصه‌های

جهانی و بین‌المللی محسوب می‌شود. در این خصوص، موانع و معضلات موجود باید به‌صورتی واقع‌بینانه مورد بحث و بررسی قرار گیرد. بدیهی است که واکاوی موانع پژوهشی از طریق نخبگان علمی که بیش از هر قشر دیگری با پژوهش و فناوری مرتبط هستند، بسیار مفید فایده خواهد بود. در این خصوص، استادان و دانشجویان، اصلی‌ترین گروهی هستند که می‌توانند توانایی و تجربه و ذکاوت خود را در خدمت رفع موانع تحقیق و پژوهش به کار گیرند. البته ایده‌های این افراد نیز باید با حمایت دستگاه‌های اجرایی و برنامه‌ریزی مربوطه همراه شود (فضل‌الهی، ۱۳۹۱). در این راستا جدول شماره ۳، هشت عامل را که در کارکرد پژوهشی تأثیرگذار هستند از نظر مقام معظم رهبری بیان داشته است. ایشان در سخنرانی‌های خود در دیدار با جمعی از اساتید دانشگاه در طول سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۷ خاطر نشان کرده بودند که از جمله کارهایی که باید انجام گیرد، این است که جواری نظام آموزشی طراحی شود که جوان ما به تحقیق، طلبه‌کاری در تعمیق علم و دانش علاقه‌مند بشود و اینکه حفظ محوری غلط است و نه علم و نه فناوری، بدون وجود مراکز فعال تحقیقاتی، پیشرفتی نخواهند داشت. همچنین بیان فرموده‌اند: «تولید علم، فقط انتقال علم نیست، نوآوری علمی در درجه اول اهمیت است. این را من از این جهت می‌گویم که باید یک فرهنگ بشود. این نواندیشی فقط مخصوص اساتید نیست، مخاطب آن، دانشجویان و کل محیط علمی هم است. امروزه آموزش عالی متحمل تغییرات قابل توجهی است. لذا این نهادها نیز برای سازگاری و انطباق با محیط متغیر و در حال تغییر بیرونی باید نوآور باشند». از منظر قرآن، نواندیشی و نوآوری در اندیشه برای اصلاح گذشته، یک اصل مسلم و ضروری است، زیرا قرآن تقلید از باورهای باطل را بسیار نکوهش کرده و به خردورزی و راه‌یابی دعوت می‌کند. در آیه ۲۹ سوره الرحمن، خداوند پیوسته ما را به تفکر در آفرینش و نوآوری مستمر الهی رهنمون می‌سازد. مشابه آنچه در آیات قرآن مشاهده شد، در روایات و البته با تفصیل و تبیین به مراتب افزون‌تر در مورد نوآوری، مطالب فراوانی آمده است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «کسی که در آموخته‌های خویش بیشتر اندیشه کند، علم خود را استوارتر کرده و نکته‌هایی را در می‌یابد که دست نیافتنی است» (میزان الحکمه، ج ۱۰: ۴۷۱۲). امام علی (ع): «اهل بینش کسی است که بشنود و بیندیشد و ببیند و با بینش در آن درنگ و از رخدادها پند گیرد و بهره‌مند شود و

خود را از پرتگاه‌ها نگاه دارد^۱.

یکی از دیگر مؤلفه‌های تأثیرگذار بر کارکرد پژوهشی در محیط آموزش، ایجاد ارتباط و رقابت سازنده در بین اساتید و دانشجویان است. روابط اجتماعی میان استاد-دانشجو کارکردهایی را برای هر دو سوی رابطه و نیز دانشگاه دارد. این کارکرد هم حاصل تعامل با اساتید است و هم می‌تواند تقویت‌کننده تعامل با آنها باشد. وجود رابطه می‌تواند به دانشجو کمک کند مشکلات درسی خود را به صورت کارآمدتری رفع کند و وجود رابطه بین کلاس و امکان گفتگو با استاد در خارج از ساعات رسمی به دانشجو امکان می‌دهد بیشتر از استاد استفاده کند (Kim, 2006). مقام معظم رهبری هم تأکید فراوان دارند به ایجاد رقابت بین دانشگاه‌های کشور و رقابت بین اساتید، و رقابت بین نخبگان، و خاطر نشان کردند که دستگاه‌های آموزش عالی برای ایجاد این رقابت در بین دانشگاه‌های برتر و بین دانشگاه‌های گوناگون و به دانشگاه‌ها برنامه‌ریزی کنند و امتیاز داده شود (سخنرانی مقام معظم رهبری با اساتید دانشگاه، ۱۳۹۲/۵/۱۵). ایشان همچنین به حل مشکلات علوم انسانی در سخنرانی‌های خود در سال‌های ۱۳۹۳، ۱۳۸۹ و ۱۳۸۸ تأکید داشتند و به ضرورت و اهمیت این رشته، و خاطر نشان کردند که علوم انسانی کنونی در کشور بومی نیست، متعلق به ما نیست، ناظر به نیازهای ما نیست، اصلاً ناظر به مسائل دیگری است، مسائل ما را حل نمی‌کند و حقیقتاً ما نیازمند آن هستیم که یک تحول بنیادین در علوم انسانی در کشور به وجود آید.

بی‌تردید آموزش، کنش پیچیده‌ای است و برای آسیب‌شناسی و کیفیت آن در نظام آموزش عالی کشور باید به بررسی و نقد اجزای تشکیل‌دهنده آن پرداخت. در جدول شماره ۴ به ده عامل از سخنرانی مقام معظم رهبری اشاره شده که بر کارکرد آموزش تأثیرگذار است. در این راستا، یکی از عوامل تأثیرگذار بر کارکرد آموزشی، بعد معنویت در آموزش است. امروزه گرایش به معنویت به عنوان گرایشی نو، در عرصه‌های آموزشی، تربیتی و فرهنگی بیش از عرصه‌های دیگر به چشم می‌خورد، زیرا حوزه تعلیم و تربیت بهترین موقعیت و فرصت را برای تبلور معنویت در انسان فراهم می‌کند و موضوع معنویت ذاتاً موضوعی تربیتی است (Rabie & et, 2012). پاتاناک بیساجت^۲ (۲۰۰۶) معتقد است توسعه و تعالی رفتاری و معرفتی باعث می‌شود افراد عملکرد بهتری از خود بروز دهند.

۱. نهج البلاغه

همواره یکی از دغدغه‌های مدیران آموزشی، توسعه و تعالی منابع انسانی است. پنج ویژگی تعالی و توسعه عبارتند از: احساس خوداثربخشی، احساس اعتماد به دیگران، احساس خودسامانی، پذیرفتن شخصی نتایج و احساس معنی‌دار بودن و ارزشمندی. همانطور که مشاهده می‌کنید، این ویژگی‌ها بسیار با مؤلفه‌های معنوی مرتبط هستند. شاید بتوان با ارتقای معنویت گام مهمی در توسعه و تعالی در سازمان‌های آموزشی برداشت (Biswajeet & et al, 2006 ، به نقل از اکبری لاکه و همکاران، ۱۳۹۲). در بیانات مقام معظم رهبری نیز به جایگاه معنویت در محیط آموزشی توجه خاصی شده است. ایشان در سخنرانی‌های خود با جمعی از اساتید در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳ به ضرورت وجودی معنویت و توجه به هویت اسلامی و دینی و ایرانی در محیط دانشگاه پرداخته است.

از دیگر عامل‌هایی که مورد توجه مقام معظم رهبری در کارکرد آموزشی بوده، توجه به انتقاد عالمانه از جو دانشگاه با مسئولین و ایجاد فضای اظهارنظر سازنده برای دانشجویان در امر آموزش است. ایشان در سخنرانی خود با جمعی از اساتید دانشگاه‌ها (۱۳۹۰/۶/۲) تأکید داشتند که جلسات نقد و پرسش و پاسخ میان مسئولین و دانشگاهیان تشکیل شود و مسئولین با اساتید محترم جلسه پرسش و پاسخ داشته باشند. «این پرسش و پاسخ خیلی بارز است، خیلی کمک می‌کند، هم به مسئولین کمک می‌کند، هم به استاد دانشگاه کمک می‌کند، هم به فضای علم دانشگاه کمک می‌کند». همچنین ایشان در فرمایشات خود در مورد ایجاد اظهارنظر سازنده برای دانشجویان (۱۳۸۸/۶/۸)، در جمع اساتید و دانشگاهیان) بیان کردند که از اظهارنظر هیچ نباید بیمناک بود. این کرسی‌های آزاداندیشی که ما گفتیم، در دانشگاه‌ها باید تحقق پیدا کند و باید تشکیل شد. در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، توجه به عقل و پرورش تفکر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آیات قرآن مجید با الفاظ و تعابیر متفاوت، کلام معصومین (ع) و گفتار دانشمندان اسلامی در نوشتارشان مؤید این ادعاست، به همین سبب آیات متعدد با مضامین گوناگون انسان را به تعقل و تدبیر و در یک کلام به عقل‌گرایی و خردورزی دعوت، و تربیت انسان را با مبنا و اساس تعقل و تفکر پایه‌ریزی می‌کنند. برای مثال، سوره‌های حج، آیه ۴۶؛ بقره، آیه ۱۶۴؛ آل عمران، آیه ۱۹۰؛ رعد، آیه ۳ و انعام، آیه ۵ ناظر به تشویق، ترغیب و توجه دادن افراد به خردورزی است. در باب پرورش عقلانی از پیشوایان معصوم (ع) نیز سخنان گهربار بسیاری در این مورد ثبت شده است (سلطانی القرائی، ۱۳۸۴: ۱۳۹).

در آخر یکی دیگر از مؤلفه‌های تأثیرگذار در بهبود کارکرد آموزشی توجه به منابع

داخلی و اعتماد به استعدادهای کشور است. مقام معظم رهبری در سخنرانی خود در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۸ به نقش و جایگاه استعدادهای داخلی در پیشرفت کشور و نگاه بومی و تکیه به فرهنگ کشور و موارث ملی پرداخته است.

توجه به کیفیت خدمات، یکی از عوامل مؤثر در موفقیت و بقای هر سازمان از جمله نظام آموزش عالی است. نظام آموزش عالی، به‌عنوان یک نظام پویا و هدفمند با چالش‌های جدیدی روبرو است. دانشجویان، کارکنان، اعضای هیئت علمی، جامعه و صنایع، مشتریان عمده آموزش عالی هستند که در این میان، نظرات دانشجویان به‌عنوان اصلی‌ترین مشتریان می‌تواند در بهبود کیفیت خدمات نقش به‌سزایی داشته باشد (Sahney & et al, 2006). براساس جدول شماره ۵، نه عامل می‌تواند بر کیفیت ارائه خدمات آموزشی تأثیرگذار باشد که یکی از عامل‌های تأثیرگذار بنا بر فرموده مقام معظم رهبری، داشتن شجاعت علمی و تلاش جهادگونه برای حل مشکلات و ارائه خدمات مناسب در محیط آموزشی است. ایشان در سخنرانی‌های خود با جمعی از اساتید دانشگاه‌ها در طول سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۱ در مورد تلاش و حرکت جهادگونه در مسیر پیشرفت می‌فرمایند که جهاد فقط در میدان جنگ نیست، در میدان علم هم مثل بقیه میادین زندگی، جهاد لازم است. جهاد یعنی تلاش بی‌وقفه، همراه با خطرپذیری در حد معقول البته، لذا پیشرفت و امید به آینده و فرهنگ تلاش و مجاهدت برای جبهه حق باید در دانشگاه توسعه پیدا کند. همچنین ایشان تأکید نمودند که استاد، محیط دانشگاه را کار اصلی خود و دلبستگی اصلی خود بدانند، نه کار دوم، نه کار فرعی و تبعی، و نیازهای علمی دانشجو را برطرف کند، با دانشجو ارتباط برقرار بکند، صرف رفتن و یک ادای تکلیف به نحو اجمالی انجام دادن و آمدن نباشد (سخنرانی مقام معظم رهبری با جمعی از اساتید دانشگاه، ۱۳۹۳/۴/۱۱). همچنین ایشان پرورش روحیه دینی، ایمانی و انقلابی را در خدمت‌گذاری در گروه آموزشی خاطر نشان کرده و در بیانات خود در طول سال‌های ۱۳۹۳، ۱۳۹۰، ۱۳۸۸، ۱۳۸۷، ۱۳۸۴ داشتن آگاهی گروه آموزشی از محیط پیرامون خود را مورد تأکید فراوان قرار داده‌اند و بیان داشته‌اند که کسی که زمانه را می‌شناسد، یعنی وقتی اوضاع و احوال محیط خود و محیط پیرامونی‌اش و محیط جهان را می‌داند و می‌فهمد در قضایای گوناگون، قضاوت اشتباه نمی‌کند و دچار اشتباه نمی‌شود.

در منابع اسلامی هم به آگاهی از محیط پیرامون سفارش شده است. آیه‌های ۴ و ۸۲ سوره غافر و آیه ۲۳ سوره مبارکه دخان شناسایی از زمان و محیط پیرامون را مورد توجه

قرار داده است (قرائتی، ۱۳۹۰: ۹۱). یکی دیگر از توجهات در زمینه خدمات آموزش، توجه و تمرکز بر مشکلات کشور است که بنابر بیانات رهبری باید هم به ظرفیت‌های انسانی و هم ظرفیت‌های مالی و مادی توجه شود که کار علمی ما در جهت نیاز کشور باشد و بهتر است بینیم واقعاً کشور به چه احتیاج دارد و پژوهش‌ها را در جهت نیازهای کشور قرار دهیم (بیانات مقام معظم رهبری با جمعی از اساتید دانشگاه، ۱۳۹۲ و ۱۳۸۵). یکی دیگر از بعدهایی که در کارکرد خدمات آموزشی مورد توجه است، تکیه بر مشورت افراد باتجربه و پیش‌کسوت در حل مسائل علمی است. سابقه، پیش‌کسوتی، تجربه و... از اموری هستند که در میان تمام اقوام و ملل به رسمیت شناخته شده و طبیعی است که از این جهت پیش‌کسوتان و صاحبان تجارب و خدمات به جهت خدماتی که به جوامع انسانی کرده‌اند و دارای تجاربی در عرصه‌های مختلف هستند، در نزد تمامی ملل دارای احترام و حقوقی‌اند. این موضوع در آموزه‌های دینی ما اعم از آیات قرآن، روایات و سیره پیشوایان دین نیز پذیرفته شده است. آیات ۵۲ و ۱۱۹ سوره انعام و توبه به صورت مستقیم و غیرمستقیم تأکید بر گزینش همنشین نیک و صالح دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴). امام علی (ع) می‌فرماید: «بر شخص عاقل و خردمند لازم است به رأی و اندیشه خود، رأی عاقلان و خردمندان را بیفزاید و به علم و دانش خود، دانش حکیمان را ضمیمه کند» (غررالحکم، ج ۳: ۴۰۸) و نیز می‌فرماید: «با خردمندان مشورت کن تا از لغزش و پشیمانی در امان باشی» (غررالحکم، ج ۴: ۱۷۹). و در آخر یکی دیگر از بعدهایی که مورد توجه و سفارش مقام معظم رهبری قرار دارد، جایگاه زبان فارسی در کار مقالات و کتاب‌هاست. بنا بر فرمایشات ایشان، باید نفوذ فرهنگی زبان فارسی در سطح جهان روزبه‌روز بیشتر شود. فارسی بنویسید، فارسی واژه‌سازی کنید و اصطلاح ایجاد کنید. کاری کنیم که در آینده، آن کسانی که از پیشرفت‌های علمی کشور ما استفاده می‌کنند ناچار شوند برون‌د زبان فارسی را یاد بگیرند (دیدار مقام معظم رهبری با جمعی از اساتید، ۱۳۹۲/۵/۱۵).

در بحث راهبردها سه عامل: الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، اقتصاد دانش‌بنیان و کارآفرینی با شاخص‌های اصلی بیانات رهبری در فواصل مختلف ذکر شد. در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و در تشریح عرصه‌های الگوی پیشرفت چهار عرصه فکر، علم، زندگی و معنویت مورد توجه قرار گرفت. ایشان معتقدند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت به گونه‌ای تدوین شود که جامعه را به سمت جامعه‌ای متفکر سوق دهد و جوشیدن فکر و اندیشه‌ورزی به حقیقتی نمایان در جامعه تبدیل شود (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۹/۱۰).

از طرفی با توجه به نقش اقتصاد دانش بنیان، به شرکت های دانش بنیان به عنوان راهبرد مهم توجه شده است به گونه ای که برای دستیابی به اقتصاد دانش بنیان فقط تولید و توزیع اطلاعات و پرداختن به آموزش و پژوهش کافی نیست، بلکه نکته مهم به کارگیری آنها در استفاده از منابع اقتصادی به صورت مستمر و پایدار است. به عبارت دیگر، کاربردی کردن دانش و استفاده موثرتر از آن در گسترش ظرفیت ها و ارتقای درجه بهره برداری از منابع است که تحقق یک اقتصاد دانش بنیان را مقدور می سازد. اقتصاد دانش زیرنظامی از نظام اقتصادی است که بنابر معمول در فضای باز فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شکل می گیرد و بالقوه می شود و از چهار نظام متعامل یعنی جامعه یادگیری، نظام نوآوری، فناوری اطلاعات و رژیم نهادی و نظام انگیزشی تشکیل می شود (world bank, 2007). همچنین کارآفرینی در جهت توانمندسازی نیروی انسانی از شاخص های مهم دانشگاه امروزی است که مهارت های کارآفرینانه با پروژه های توسعه زندگی واقعی و عملی یاد گرفته می شود و چرخه یادگیری کارآفرینانه، صلاحیت های کارآفرینی را تقویت کرده و از آن حمایت می کند (Taatila, 2010).

فهرست منابع

الف) مابع فارسی

۱. اکبری لاکه، مریم، یزدانی، شهرام، مکارم، عباس، شمسی گوشکی، احسان، شادنوش، نصرالله و ابراهیمی، مهدی (۱۳۹۲). معنویت و تعالی و رفتاری در نظام آموزش عالی، فصلنامه اخلاق پزشکی، ۷(۲۶): ۱۱۵-۱۲۴.
۲. آراسته، حمیدرضا، سبحانی نژاد، مهدی و همایی، رضا (۱۳۸۷). وضعیت دانشگاه‌های شهر تهران در عصر جهانی شدن، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۴(۴): ۴۷-۶۶.
۳. آقاملایی، تیمور، زارع، شهرام و عابدینی، صدیقه (۱۳۸۵). شکاف کیفیت خدمات آموزشی از دیدگاه دانشجویان در دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان، مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی. ۲(۳): ۷۸-۸۵.
۴. بحرینی، مسعود، مؤمنی دانایی، شهلا، شهامت، شهره، خاتونی، علیرضا، قدسی، سحر و هاشمی، سید محسن (۱۳۹۰). شکاف در کیفیت خدمات آموزشی: فاصله وضع موجود با وضع مطلوب از دیدگاه دانشجویان دندانپزشکی، مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۱(۷): ۶۸۵-۶۹۵.
۵. پاکاریان، سارا (۱۳۸۷). بررسی عوامل افزایش کیفیت آموزشی در دانشگاه اصفهان و پیشنهاداتی برای بهبود آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۶. پژمان، اکبر، صباغ‌زاده، مهری و یعقوبی فر، محمدعلی (۱۳۸۷). میزان رضایت مندی دانشجویان از خدمات و امکانات آموزشی دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، ۱۷(۲): ۱۲۹-۱۳۴.
۷. توفیقی، شهرام، صادقی فر، جمیل، حموزاده، پژمان، افشاری، سعیده، فروزان‌فر، فائزه و تقوی شهری، سید محمود (۱۳۹۰). کیفیت خدمات آموزشی از دیدگاه دانشجویان: مدل سروکوال، راهبردهای آموزش در علوم پزشکی. ۴(۱): ۲۱-۲۶.
۸. رجبی، علی‌اکبر و اشرفی، بزرگ (۱۳۸۱). دانشگاه: رویکردی به رسالت‌ها و چالش‌های نوین، مجموعه مقالات چهل و هفتمین نشست رؤسای دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی کشور، تهران: سازمان سنجش کشور.
۹. ستار، آریتا (۱۳۷۵). بررسی وضعیت تحقیقات در بین اعضای هیئت علمی دانشکده‌های علوم تربیتی دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۰. سلطان‌القرائی، خلیل (۱۳۸۴). فلسفه تعلیم و تربیت و آرای تربیتی، تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ اول.
۱۱. سلیمانی مطلق، خدایار (۱۳۸۴). بررسی عوامل آموزشی مؤثر بر کیفیت آموزش دانشگاهی از دیدگاه اعضای هیئت علمی و دانشجویان دانشگاه لرستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۲. صالحی عمران، ابراهیم و قنواتی، لیلیا (۱۳۸۹). بررسی بار آموزشی اعضای هیئت علمی دانشگاه مازندران، مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، ۱۱(۲): ۳۸-۲۱.
۱۳. عسگریان، مصطفی (۱۳۷۶). مطالعه مسائل آموزشی و اقتصادی دانشجویان دوره کارشناسی

- دانشگاه‌های دولتی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۴. غنچگی، مستانه، حسینی، محمود و حجازی، یوسف (۱۳۹۱). تحلیل عاملی مؤلفه‌های مدیریتی تأثیرگذار بر کیفیت آموزش عالی از دیدگاه اعضای هیئت علمی پردیس‌های کشاورزی دانشگاه تهران، پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، ۵ (۲): ۱-۱۸.
۱۵. فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۳). بررسی تطبیقی فرهنگ دانشگاهی ایران و بریتانیا: مطالعه‌ای انسان‌شناختی در علل ناکارآمدی آموزش دانشگاهی در ایران، نامه انسان‌شناسی، ۱ (۳): ۹۳-۱۳۲.
۱۶. فضل‌الهی، سیف‌اله (۱۳۹۱). عوامل بازدارنده مؤثر بر پژوهش دانشجویی، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۴ (۱): ۱۶۵-۱۸۴.
۱۷. قانع‌راد، محمدامین (۱۳۸۵). تعاملات و ارتباطات در جامعه علمی (بررسی موردی رشته علوم اجتماعی). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۱۸. قرآتی، محسن (۱۳۹۰). سیصد نکته در مدیریت اسلامی بر اساس تفسیر نور، قابل دسترس در سایت: www.shiabooks.ir.url.
۱۹. کاظمی، عبدالحسن (۱۳۸۷). مشکلات سنجش تولیدات علمی کشور. مدیریت اطلاعات سلامت، ۵ (۲): ۱۷۵-۱۷۸.
۲۰. مدهوشی، مهرداد و نیازی، عیسی (۱۳۸۹). بررسی و تبیین جایگاه آموزش عالی ایران در جهان. فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، ۲ (۴): ۱۱۱-۱۴۷.
۲۱. معین، مصطفی (۱۳۷۳). نقش اطلاع‌رسانی در پیشرفت تحقیق و توسعه، نشریه فنی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران: ویژه‌نامه نخستین سمینار بررسی نقش اطلاع‌رسانی در تحقیق و توسعه، ۱۱ (۱): ۳-۵.
۲۲. مقام معظم رهبری (۱۳۹۳). مجموعه سخنرانی‌های مقام معظم رهبری در زمینه دانشگاه در جمع اساتید، دانشجویان و پژوهشگران طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۸۰، قابل دسترس در سایت: <http://www.leader.ir>.
۲۳. مکارم شیرازی (۱۳۷۴) تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران: چاپ اول، ج ۸: ۱۰۱-۱۰۰.
۲۴. منصوری، رضا (۱۳۷۰). وضعیت تحقیقات در ایران، فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ۱ (۱): ۶۰-۶۲.
۲۵. میرفخرالدینی، سید حیدر، اولیا، محمد صالح و جمالی، رضا (۱۳۸۸). مهندسی مجدد مدیریت کیفیت در مؤسسات آموزش عالی: مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه یزد، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۵ (۳): ۱۵۷-۱۳۱.
۲۶. وبر، لوک، دیوید، گارتر پانولو، بلاسی (۱۳۸۰). دانشگاه، رسالت و ارزش‌ها، مترجم: مهدی عباسی، تهران: انتشارات دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و اجتماعی.
۲۷. هداوند، سعید (۱۳۸۲). موانع موجود در توسعه علمی ایران، فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ۱ (۱): ۷۴-۶۱.
۲۸. یمنی دوزی سرخابی، محمد و بهادری حصار، مریم (۱۳۸۷). مقایسه برخی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش دوره‌های کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های شهید بهشتی و صنعتی شریف،

(ب) منابع لاتین

1. Abbott, M., & Doucouliagos, H. (2004). Research output of ustralianuniversities, *Education Economics*, 12 (3): 251-265 .
2. Baum, S., Ma, J., & Payea, K. (2013). "Education Pay" The Benefits of Higher Education for Individuals and Society. CollegeBoard, PP1-48, aviable from:www. collegeboard. org .
3. Biswajeet, P. (2006). *Human Resource Management (3rd Ed)* New Delhi: Prentice Hall of India, Private Limited .
4. Bradley, R. B. (2012). Analyzing Service Quality: The Case of Post-graduate Chinese Students 2006; Available From: ttp://www.leeds.ac.uk/researchProgs /fileadmin/user_upload/documents, 44 (4): 545-555.
5. Chua, C. (2004). Perception of quality in higher education. Proceeding of the Australian University Forum. Retrieved from https://citeseerx.ist.psu.edu viewdoc/download?doi%3D10.1.1.125.3578.
6. Chua, C. (2012). Perception of Quality in Higher Education. AUQA Occasional Publication 2006; Available From ttp://www.auqa.edu.au/auqf/2004 /program /papers/Chua.
7. Gupta, M., & Kumar, A. (2009). Customer Satisfaction with Low Cost Airlines in India: An Empirical Study, south Asian journal of tourism and heritage, Vol. No: 119-133 .
8. Hassan, M., & Zafar, Y. M. (2010). Strategic role of human resource development as boundary spanner. *European Journal of Economics- Finance and Administrative Sciences*, 19: 54-164.
9. Kim, Y. K. (2006). Student-faculty interaction in college: examining its causalities, predictors and racial diffrences. PhD. Dissertation. University of callifornia los angeles.
10. Li, H. R., Wilson, J., Aouad, G., & Li, X. (2011). Strategic aspects of innovation and internationalization in higher education The Salford PMI2 experience, *Journal of Chinese Entrepreneurship*, 3 (1): 8-23 .
11. Lueddeke, G. R. (2003). Professionalising Teaching Practice in Higher Education: A Study of Disciplinary Variation and Teaching-Scholarship, *Studies in Higher Education*, 28 (2): 28-213.
12. Moss, G., & Kubacki, K. (2007). Researchers in higher education: a neglected focus of study?, *Journal of Further and Higher Education*, 31 (3): 297-310.
13. Naris S, Ukpere WI (2009). The effectiveness of the HR Code: staff development and training at the Polytechnic of Namibia. *Afr. J. Bus.*
14. Rabie, E., Abdel, H., & Khaled, M. A. (2012). Introducing medical humanities

- in the medical curriculum in Saudi Arabia: A pedagogical experiment. *Urol Ann.* 4 (2): 9-73.
15. Sahney S., Banwet, D. K., & K,S. (2006). An Integrated Framework for Quality in Education: Application of Quality Function Deployment, Interpretive Structural Modeling and Path Analysis, *17 (2): 265-285.*
  16. Smeby, J. C., & Try, S. (2005). Departmental contexts and faculty research activity in Norway, *Research in Higher Education*, 46 (6): 593- 619.
  17. Taatila, V. P. (2010). Learning entrepreneurship in higher education. *Education+ Training*, 52 (1): 48-61.
  18. Tan, K. G., & Kek, S. W. (2004). Service Quality in Higher Education Using an Enhanced Servqual Approach. *Quality High Educ.* 10 (1):17-24.
  19. World Bank (2007). Knowledge Economies: Advanced Strategies for Development, Available from: www.worldbank.org/eca/knowledgeeconomy.
  20. Yang, C. H., & Koop, H. (2007). Asynchronous distance discussion procedure with reinforcement mechanism: Designed for elementary school students to achieve the attending and responding stages of the affective domain teaching goals within a class period, *Computers & Education*, 20: 310-345.